

صنف گرایی در مطبوعات ایران

مسعود کوهستانی نژاد

تشکیل دهند.^۱

افزون بر دو سال بعد در جمادی‌الاولی ۱۳۲۸ قمری، نخستین حرکت جمعی مدیران جراید در حمایت از توقیف یک نشریه - جریده شرق - شکل گرفت. اعتراض این گروه از مدیران جراید که خود را «هیأت صاحبان جراید» می‌نامیدند به موضوع «توقیف قبل از محاکمه یک نشریه» بود. توقیفی که «ارواح مقدسه شهدای راه حریت و قانون را بیشتر به تألم دچار نمود.»^۲ صرف‌نظر از پاسخ دولت به این اعتراض جمعی، موضوع مورد اعتراض که همانا «توقیف یک نشریه توسط دولت و لزوم مقابله با آن» است، مهمترین موضوع و انگیزه

روتن گروه‌های صنفی

شروع انقلاب مشروطه در ایران، افزایش تعداد و نفوذ جراید در میان مردم را به همراه داشت. علاوه بر آن عینیت یافتن نتیجه همبستگی مردم و تأسیس گروه‌های سیاسی و صنفی در دوره مشروطیت تأثیر مستقیمی بر مدیران جراید داشت. در سال ۱۳۲۶ قمری و در پایان یکی از جلسات اتحادیه مرکزی ارومی دارالخلافت «اظهار شد که برای چه ارباب جراید انجمنی فیما بین خود تشکیل نمی‌دهند؟ [.....] بعضی اظهار فرمودند که این انجمن همت نماید تا این که مدیران جراید خواهش این انجمن را پذیرفته و انجمنی فیما بین خود

از جمله موضوع‌ها و مسایل مطرح در تاریخ مطبوعات ایران، موضوع صنف‌گرایی و توجه به مسایل مختلف مطبوعات در میان مدیران و کادرهای نشریات است. از سال‌های دور مقاله‌ها، گزارش‌ها و اخبار مربوط به وضعیت مطبوعات در لابلای صفحات نشریات چاپ می‌شد. قبل از انقلاب مشروطه به‌طور پراکنده مقاله‌هایی در خصوص شأن و مقام مطبوعات، در جراید آن زمان چاپ می‌شد که در آنها ضمن یادآوری اهمیت مطبوعات، به نوعی لزوم رعایت حدود فعالیت مطبوعاتی یادآوری می‌شد.

فعالیت بسیاری از گروه‌های مطبوعاتی ایران از ابتدای پیروزی انقلاب مشروطه تا اواسط دهه ۱۳۲۰ است. به عبارتی دیگر «کشاکش دولت و مطبوعات با یکدیگر و لزوم دفاع از مطبوعات در مقابل دولت»، سرفصل مشترک فعالیت تقریباً تمامی گروه‌های مطبوعاتی مذکور بود.

در تیرماه سال ۱۳۰۰ شمسی، شورای جراید و مجلات فارس از نمایندگان مجلس درخواست می‌کند «به نام آزادی مطبوعات، امر اکید در انتشار جراید توقیف شده مرکز، به وزارت جلیله معارف صادر» شود.^۲ چند ماه بعد از آن در آذرماه همان سال، «معتضد»، ناظم شورای عالی مطبوعات با صدور اعلامیه‌ای از مدیران جراید و مجلات درخواست نمود «قدم رنجه فرموده در شورای عالی مطبوعات حاضر و با سایر هم قلمان در تبادل افکار، برادری فرموده و مشارکت فرمایند».^۳

بیست و یک سال بعد از آن در سال ۱۳۲۱ نیز «شورای عالی مطبوعات» مرکب از تعدادی از مدیران جراید و مجلات «به منظور حفظ آزادی قلم و تکامل مطبوعات» تشکیل شد. در ماده دوم مرامنامه شورای مزبور، این شورا «موظف به حفظ حقوق مشترک روزنامه‌ها و مجلات و اتحاد و اتفاق در دفاع از هر نوع وقایع و پیش‌آمدی می‌شود که حقوق ارباب مطبوعات و صاحبان جراید و مجلات را تهدید و تضییق نماید.» در ماده پنجم اساسنامه مزبور، صراحتاً موضوع مقابله با تضییقات دولت مطرح می‌شود: «چنانکه از طرف دولت یا مقامات دیگری برخلاف حق و قانون و بدون محاکمه اقدام به توقیف روزنامه‌ای شود، شورای عالی مطبوعات برای رفع توقیف روزنامه یا مجله مبارزه جدی خواهد نمود».^۵

گروه‌های فعال مطبوعاتی از سال ۱۳۲۰-۳۴

«شورای عالی مطبوعات» یکی از نمونه‌های متعدد گروه‌های مطبوعاتی فعال در دوره زمانی شهریور سال ۱۳۲۰ تا مرداد سال ۱۳۳۴ است که حراست از آزادی و مقابله با دولت را وجه همت خود قرار داده و در این راه تلاش می‌کردند. اتحادیه ملی جراید، جبهه استقلال، جبهه مؤتلفه مطبوعات ضددیکتاتوری، جامعه روزنامه‌نگاران ملی و

سازمان مطبوعات ایران از جمله این گروه‌ها هستند. مهمترین این گروه‌ها، «جبهه آزادی» است. بیانیه اساسی این جبهه که فعالیت خود را از تیرماه سال ۱۳۲۲ آغاز کرد، آیینیه تمام‌نمایی از تفکرات آرمانگرایانه است: «خطر قطعی و وحشت‌نا و اضمحلالی که کشور و ملت ایران را تهدید می‌کند و بقایای عوامل سیه‌روزی و دستگاه جنایتی که بدبختی امروز ما نتیجه آن است، ایجاب می‌نماید که عناصر وطن‌خواه و آزادی‌طلب و شرافتمند برای مبارزه و انهدام این اساس مخرب و کانون فساد و خودسری جبهه واحدی تشکیل [دهند...]

از این رو مدیران جراید امضاکننده [این اعلامیه] در اولین قدم جبهه‌ای را به اسم جبهه آزادی تشکیل داده و در اصول ذیل موافقت می‌نمایند:

۱. مبارزه شدید با هر نوع انحراف از اصول قانون اساسی و حکومت ملی که از هر شخص و هر مقامی ناشی گردد؛

۲. قطع ایادی و دست‌های عمال استبداد و ارتجاع از دستگاه اجتماعی؛

۳. مجاهده در برانداختن اصول تشکیلات دوره دیکتاتوری و به دست آوردن مشروطیت حقیقی؛

۴. مجاهده در تمرکز قوای ملی و وحدت عناصر آزادی‌خواه برای تقویت جبهه آزادی.^۶ در سال‌های بعد، با خروج عناصر مطبوعاتی از جبهه آزادی و حضور عناصر غیرمطبوعاتی در آن، این جبهه به یک گروه سیاسی تمام‌عیار تبدیل شد.

لازم به ذکر است یکی دیگر از خصوصیات اصلی گروه‌ها و اتحادیه‌های مطبوعاتی که تا اواسط دهه ۱۳۳۰ در ایران تشکیل شد آن بود که نماینده یک نشریه و یا جریده، مدیر آن بود و بدین لحاظ تشکیلات مطبوعاتی نیز مآلاً با حضور مدیران جراید در آنها معنا پیدا می‌کرد.

ورود مستفقین به ایران در سال ۱۳۲۰، علاوه بر بحران‌های سیاسی، بحران‌های اقتصادی شدیدی را نیز به همراه داشت. از این‌رو، به دنبال ورود نیروهای مزبور به ایران، مطبوعات دچار تنگناهای شدید اقتصادی شدند. چگونگی رفع این تنگناها، انگیزه‌ای برای مدیران جراید جهت تشکیل گروه‌های

مطبوعاتی شد. این گونه گروه‌ها (حدافل در چارچوب اساسنامه) علاوه بر دفاع از آزادی بیان و قلم و لزوم مقابله با تضییقات فکری بر علیه مطبوعات از سوی گروه‌های فشار و دولت، حل مسایل اقتصادی و مشکلات خاص مطبوعات را نیز نصب‌العین خود قرار دادند. نخستین گروهی که می‌توان از آن نام برد، اتحادیه مطبوعاتی است که در دی‌ماه سال ۱۳۲۲ تشکیل شد. عبدالرحمن فرامرزی که خود جزو بنیان‌گذاران این اتحادیه بود در خصوص علت تشکیل آن می‌گوید: «یکی دو هفته قبل [اواخر دی‌ماه ۱۳۲۲] که آقای خواجه‌نوری رئیس محترم اداره کل تبلیغات و معاون نخست‌وزیری از آقایان مدیران روزنامه‌ها دعوت کرده بودند که در باب تقسیم کاغذ بین ارباب مطبوعات با ایشان مذاکراتی

■ در سال ۱۳۲۸ قمری، نخستین

حرکت جمعی مدیران جراید در

حمایت از توقیف یک نشریه -

جریده شرق - شکل گرفت.

بکنند و قریب به هشتاد نفر از مدیران جراید یومیه و هفتگی و مجلات ماهانه در اداره کل تبلیغات جمع شدند اکثر آقایان همانجا از اجتماع همکاران خود استفاده کرده و پیشنهاد نمودند که اتحادیه‌ای به نام اتحادیه مطبوعات تشکیل شود. این پیشنهاد به اتفاق آرا به تصویب رسید».^۷

در ماده اول اساسنامه اتحادیه مذکور آمده است: «اتحادیه مطبوعات عبارت است از اتحادیه‌ای صنفی که بین مطبوعات منظم‌الانتشار از قبیل روزنامه‌های متوالی و متناوب و هفتگی و مجلات ماهانه تشکیل می‌گردد.» در ماده دوم اساسنامه مزبور هدف و مقصود از تشکیل اتحادیه مطبوعاتی طی چهاربند تشریح شده است:

۱. حفظ حقوق عمومی و دفاع از آزادی مطبوعات؛

۲. همکاری و تعاون مشترک در تهیه وسایل و تسهیل موجبات مادی و معنوی. بسط و ترقی مطبوعات و تأمین حوایج

ضروری آنها؛

۳. ایجاد تشکیلات لازمه برای تهیه اخبار و اطلاعات و تنظیم دستگاه خبرنگاری و تحصیل مزایا برای مخبرین جراید؛

۴. ایجاد ارتباط و آشنایی بین مطبوعات مرکز و شهرستان‌ها و مطبوعات ممالک با دیگر^۸؛

نکته قابل توجه در اساسنامه اتحادیه مطبوعات، تعریف ملاک عضویت در اتحادیه مذکور است. در ماده چهارم آن اساسنامه «عضویت اتحادیه به نام روزنامه یا مجله» قید شده است و به همین لحاظ «حقوق و تکالیف ناشی از آن مربوط به صاحب‌امتیاز یا مدیر روزنامه و مجله»^۹ قلمداد می‌شود. یکی دیگر از ویژگی‌های اتحادیه مطبوعات، رابطه نزدیک آن با دولت است. در این رابطه عبدالرحمن فرامرزی می‌گوید: «چیزی که بیشتر ما را به دوام نتایج سودمند این اتحادیه امیدوار می‌کند این است که ظاهراً خود دولت نیز احساس کرده است وجود چنین اتحادیه‌ای لازم است و از آن گذشته حسن نیت و روشنفکری آقای ابراهیم خواجه نوری رئیس‌اداره کل تبلیغات و معاون آقای نخست‌وزیر که ذاتاً آزادی‌خواه و روزنامه دوست است، [نیز مزید بر علت می‌باشد].»^{۱۰}

ارتباط نزدیک با دولت، معلول تلاش اتحادیه جهت دستیابی به اهداف و مقاصد خود است. بدون شک تأمین حواجی ضروری مطبوعات، ایجاد تشکیلات تهیه خیر و ارتباط با مطبوعات ممالک دیگر، جز از طریق همکاری و همیاری با دولت میسر نبود. بدین لحاظ اتحادیه مطبوعات بنیان‌گذار طیف جدیدی از گروه‌های مطبوعاتی و معنای دیگری از صنف‌گرایی در مطبوعات شد.

بنیان‌گذاران اتحادیه ضمن توجه اساسی به حل مشکلات و معضلات صنفی مطبوعاتی، همکاری با دولت را به نوعی در راستای حل این گونه مشکلات قلمداد کردند. این طیف از گروه‌های مطبوعاتی در فاصله سال‌های ۱۳۲۲ تا اواخر دهه ۱۳۴۰ در ایران فعالیت می‌کردند، و از آن جمله می‌توان به: سندیکای مطبوعات ایران، اتحادیه صنفی مطبوعات ملی، انجمن روزنامه‌نگاران رشت و جبهه مطبوعات متفق خراسان اشاره کرد.

حمایت دولت وقت از انجمن روزنامه‌نگاران ایران

مهمترین این‌گونه گروه‌های مطبوعاتی، انجمن روزنامه‌نگاران ایران (آرا) بود که در فاصله سال‌های ۱۳۲۵-۳۱ فعالیت عملی داشت. این انجمن را می‌باید نمونه تکامل یافته اتحادیه مطبوعات قلمداد کرد. در ماده اول و ماده دوم اساسنامه انجمن اهداف آن تعریف شده است:

ماده (۱) بین امضاکنندگان این اساسنامه که اعضای مؤسس نامیده می‌شوند، جمعیتی در تهران مرکب از صاحبان امتیاز و مدیران ایرانی روزنامه‌ها و مجله‌هایی که شغل و حرفه آنها روزنامه‌نگاری است به نام انجمن

■ «شورای عالی مطبوعات»

یکی از نمونه‌های متعدد

گروه‌های مطبوعاتی فعال در

دوره زمانی شهریور ۱۳۲۰ تا

مرداد ۱۳۳۴ است که حراست از

آزادی و مقابله با دولت را وجهه

همت خود قرار داده و در این راه

تلاش می‌کردند.

روزنامه‌نگاران ایران تأسیس می‌شود که مرکز اصلی آن در تهران است. انجمن طبق ماده ۵۸۴ قانون تجارت دارای شخصیت حقوقی است.

ماده (۲) منظور و مقصود انجمن:

۱. حفظ و تأمین منافع صنفی اعضا؛
۲. استحکام علائق دوستی و صمیمیت بین اعضا؛

۳. برقراری تماس و ارتباط نزدیک بین اعضا به منظور بهبود فعالیت‌های روزنامه‌نگاری؛

۴. برقرار کردن روابط مطبوعاتی با کشورهای خارجی و شرکت در سازمان‌ها و کنفرانس‌های بین‌المللی مطبوعاتی به نام انجمن.^{۱۱}

انجمن روزنامه‌نگاران ایران در طول مدت حیات خود دوران پرفراز و نشیبی را گذراند. جلسات سازمان یافته این انجمن که اغلب با حضور مقامات عالی‌رتبه کشور و نیز مهمانان و

روزنامه‌نگاران خارجی برگزار می‌شد، نقطه عطفی در تداوم منظم فعالیت یک گروه مطبوعاتی در ایران بود. از سوی دیگر، برخورداری از حمایت دولت نیز کماکان یکی از اهداف گردانندگان انجمن بود. در راه وصول به این هدف تا جایی پیشرفت شد که در سال ۱۳۲۹ و در بجهوه نهضت ملی شدن نفت، در یک اقدام نمایشی، سپهبد رزم‌آرا نخست‌وزیر وقت ایران اعضای کابینه خود را موظف کرد در انجمن روزنامه‌نگاران حضور یافته و به پرسش‌های اعضای آن انجمن پاسخ دهند.^{۱۲} رابطه نزدیک انجمن روزنامه‌نگاران با دولت رزم‌آرا و نیز عدم هماهنگی آن با دولت مرحوم مصدق عامل اساسی رکود فعالیت و سپس تعطیلی آن انجمن شد.

در اساسنامه انجمن روزنامه‌نگاران، اعضا به سه دسته پیوسته، وابسته و افتخاری تقسیم می‌شدند. اعضای پیوسته انجمن «صاحبان امتیاز و مدیران ایرانی روزنامه‌ها و مجله‌هایی که حرفه آنها روزنامه‌نویسی و درخواست عضویت آنها پذیرفته شود» بودند. اعضای وابسته انجمن «سردبیران روزنامه‌ها و مجله‌های ایرانی و نویسندگان و مترجمان و خبرنگاران روزنامه‌ها و مجله‌های ایرانی که در خواست عضویت آنها پذیرفته شود» بودند. و بالاخره افرادی نظیر وابسته‌های مطبوعاتی خارجی در ایران و نویسندگان خارجی نیز به عنوان عضو افتخاری پذیرفته می‌شدند.^{۱۳} نکته جالب توجه در این میان ذکر اعضای کادر تحریریه یک نشریه (سردبیران، نویسندگان، مترجمان و خبرنگاران) به عنوان عضو انجمن روزنامه‌نگاران بود. این موضوع بی‌سابقه که در هیچ یک از گروه‌های مطبوعاتی قبل از انجمن مزبور، سابقه نداشت، مؤید گسترش دامنه فعالیت‌های روزنامه‌نگاری در ایران است. علاوه بر آن این موضوع سرآغاز تشکیل طیف جدیدی از گروه‌های مطبوعاتی در ایران شد. ویژگی خاص این گروه‌ها این است که از یک یا چند بخش خاص از کادرهای نشریات تشکیل می‌شدند. اتحادیه نویسندگان مطبوعات ایران و سازمان نویسندگان آزاد از جمله این گروه‌ها قلمداد می‌شوند. مهم‌ترین علل شکل‌گیری این طیف از گروه‌های مطبوعاتی را می‌توان در سه مورد ذیرین جست‌وجو نمود:

۱. گسترش کادرهای فعال در نشریات:

در دوران اولیه تاریخ مطبوعات ایران، اعضای تحریریه نشریات معمولاً محدود بودند. ولی به مرور زمان حجم اخبار و گزارش‌ها و مطالب مندرج در نشریات آنچنان افزایش یافت که تشکیل کادرهای مطبوعاتی (نظیر خبرنگاران، نویسندگان و مترجمان) اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. هر اندازه به محتوای یک نشریه اضافه می‌شد، به همان نسبت فعالیت کادرهای آن نشریه تخصصی‌تر می‌گشت. به طوری که در دهه ۱۳۳۰، نشریات پرتیراژ ایران دارای تعداد زیادی کادر مطبوعاتی بودند. وجود این تعداد افراد، ضرورت تعریف یک سیستم کاری را در بین آنان اجتناب‌ناپذیر می‌ساخت. مشخص کردن حدود فعالیت هر یک از مشاغل و تخصص‌های مطبوعاتی، تعیین میزان، مسؤلیت هر یک از آنان و میزان دستمزدها از جمله مسایل و مشکلاتی بود که گسترش مطبوعات ایران در دهه‌های ۱۳۳۰ و ۱۳۲۰ به همراه داشت.

۲. پیدایش و گسترش تفکر

سندیکالیستی و نیز طرح موضوع بیمه‌های کارگری از سوی سازمان‌های جهانی در ایران، نظیر دیگر اقشار کارکنان صنف‌های اجتماع، بر روی کارکنان مطبوعات نیز تأثیر گذاشت.

۳. عدم وجود فضای مساعد سیاسی:

برخلاف سال‌های ۳۴-۱۳۲۰، از سال ۱۳۳۴ به بعد شاهد سرکوب عمومی و گسترده احزاب و جریان‌های سیاسی و نیز گسترش فضای خفقان در جامعه هستیم. شاید بتوان گفت در چنین فضایی، سخن گفتن از آزادی مطبوعات کاری بیهوده بود. بدین لحاظ در فاصله سال‌های ۵۶-۱۳۳۴ فضای سیاسی جامعه برای تشکیل گروه‌های آرمانگرای مطبوعاتی مساعد نبود در چنین فضایی تنها گروه‌هایی از مطبوعات می‌توانستند به حیات خود ادامه دهند که موضوع فعالیت آنها ارتباطی با دولت، حکومت و سیاست نداشته باشد.

در مجموع با توجه به عوامل فوق، تشکیل گروه‌های صنفی (به معنای سندیکای آن) در مطبوعات، پاسخ متناسب با مقتضیات زمان، به نیازهای کادرهای مطبوعاتی بود. مهمترین این گونه گروه‌های مطبوعاتی، سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات است.

نخستین مجمع این سندیکا پس از تلاش زیاد تعدادی از پیشکسوتان فعلی مطبوعات ایران در آبان‌ماه ۱۳۴۱ تشکیل شد. ۱۴ در ماده اول اساسنامه سندیکا آمده است: «به منظور تقویت روح همکاری بین نویسندگان و خبرنگاران و حفظ حقوق صنفی و پیشرفت و بهبود وضع عمومی اعضا و حفظ عفت قلم و بالا بردن سطح مطبوعات طبق ماده ۲۵ قانون کار، سندیکایی به نام سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات که در این اساسنامه سندیکا نامیده می‌شود، تأسیس می‌گردد.»

وظایف سندیکا در هفت بند در ذیل ماده سوم بدین شرح اعلام می‌شود:

۱. حمایت از حقوق و منافع اعضا؛
۲. انعقاد پیمان‌های دسته‌جمعی کار؛
۳. تشکیل شرکت‌های تعاونی؛
۴. تأسیس و ایجاد صندوق کمک بیکاری به منظور تعاون و معاضدت اعضای بیکار؛
۵. تشکیل صندوق کمک‌های متقابل به منظور معاضدت اعضا در مواقع ضرور؛
۶. اشتراک مساعی با کمیته طبقه‌بندی مشاغل حرفه؛
۷. خرید و فروش و تملک اموال منقول و غیرمنقول مشروط بر اینکه به قصد تجاری و جلب منافع نباشد.» ۱۵

در ماده پنجم این اساسنامه اعضای رسمی سندیکا، نویسندگان، خبرنگاران، مترجمان، عکاس و فیلمبردار و کلیه کارکنان تحریری مطبوعات ذکر شده است و در ادامه آن کارکنان رادیو و تلویزیون نیز جزو اعضای رسمی این سندیکا (با حفظ بقیه شرایط) قلمداد شده‌اند. در صورتی که مطبوعات با رادیو و تلویزیون تفاوت اساسی و اصولی بسیاری دارند که مهمترین این تفاوت‌ها، عدم وابستگی (حداقل نظری) مطبوعات به دولت، و ارتباط ارگانیک و رسمی رادیو و تلویزیون با دولت، است.

با اوج گرفتن انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷ فعالیت سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات وارد مرحله جدیدی شد. و در طی سالیان بعد (تا ۱۳۶۰) سندیکای مزبور تقریباً به یک گروه صنفی - سیاسی مطبوعاتی تبدیل شد.

در جمع‌بندی نهایی از مطالب ارائه شده تحت عنوان «صنف‌گرایی در مطبوعات ایران»

می‌توان گفت صنف‌گرایی، در تاریخ مطبوعات ایران دارای مفاهیم و تعبیرهای گوناگونی است. زمانی، صنف‌گرایی، به معنای دفاع از آزادی قلم و بیان تعبیر می‌شد. در نتیجه گروه‌های مطبوعاتی به دنبال مقابله با عوامل ایجاد تضيیقات نسبت به آزادی (در رأس آنها دولت) بودند. زمانی صنف‌گرایی در مطبوعات، تلاش در جهت بهبود وضعیت اقتصادی و معیشتی عمومی جراید (به عنوان یک واحد کلی) معنا می‌شد. بدین لحاظ مدیران نشریات به عنوان نمادی از این واحد کلی، جهت استفاده از امکانات موجود اقتصادی در جامعه و خصوصاً استفاده بهینه از امکانات دولتی، گرد هم آمده و تشکیل گروه مطبوعاتی دادند. و بالاخره زمانی نیز مراد از صنف‌گرایی در مطبوعات ایران، ایجاد رابطه کارفرمایی و کارگری بین مدیر یک نشریه و اعضای تحریریه به آن بود و در این رابطه، تنظیم ارتباط اقتصادی و معیشتی میان این دو، هدف اصلی گروه‌های مطبوعاتی ذی‌ربط قرار می‌گرفت. بدیهی است هر یک از این تعبیرها و مفاهیم، دارای کارایی‌ها و محسنات و نیز معایبی هستند که می‌باید در جای خود و با توجه به عوامل تأثیرگذار اساسی دیگر نظیر: دولت، قوانین و جامعه مورد بررسی قرار گیرند. □

پی‌نوشت‌ها:

۱. جریده جام جم، ش ۲۴ و ۲۵، ص ۶، ۱ صفر ۱۳۲۶ ق، ص ۵.
۲. جریده ایران‌نوی، ش ۲۱۴، ص ۱۶، ۲ جمادی‌الاول، ۱۳۲۸ ق، ص ۳.
۳. روزنامه ایران، ش ۹۳۲، ۱۶ سرطان (تیر) ۱۳۰۰، ص ۱.
۴. جریده گلشن، ش ۲۸، ص ۵، ۸ قوس (آذر) ۱۳۰۰، ص ۲.
۵. روزنامه ستاره، ش ۱۳۸۶، دوم شهریور ۱۳۲۱، ص ۱.
۶. همان، ش ۱۴۹۶، ۳۱ تیر ۱۳۲۲، ص ۱.
۷. همان، ش ۱۶۱۹، ۱۰ بهمن ۱۳۲۲، ص ۴.
۸. همان، ش ۱۶۱۴، ۴ بهمن ۱۳۲۲، ص ۱.
۹. همان، ش ۱۶۱۹، ص ۴.
۱۰. مجله مردان‌کار، ش ۷۶، ۱۲ تیر ۱۳۲۵، ص ۱۵.
۱۱. روزنامه باختر امروز، ش ۴، ۳۹۰، آذر ۱۳۲۹، ص ۴.
۱۲. مجله مردان‌کار، همان شماره، همان ص.
۱۳. بهشتی‌پور، مهدی. «تشکل‌های صنفی مطبوعات»، ماهنامه کلک، ش ۸۴، ص ۲۲۰.
۱۴. اساسنامه مصوب سال ۱۳۴۸ سندیکای نویسندگان و خبرنگاران مطبوعات.